

BÜKE KOYUNCU • “Benim Milletim...”

BÜKE KOYUNCU 1979'da İstanbul'da doğdu. Üsküdar Amerikan Lisesi'nden mezun olduktan sonra, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Fransızca Kamu Yönetimi Bölümü'nde lisans, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı'nda yüksek lisans ve Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Sosyoloji ve Metodoloji Bölümü'nde doktora öğrenimini tamamladı. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

İletişim Yayınları 2044 • Araştırma-İnceleme Dizisi 339

ISBN-13: 978-975-05-1616-0

© 2014 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2014, İstanbul

EDITÖR Tamlı Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Kerem Uzel (Nar Photos)

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Ayla Karadağ

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

BÜKE KOYUNCU

“Benim Milletim...”

AK Parti İktidarı,
Din ve Ulusal Kimlik

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	9
GİRİŞ	
TÜRKİYE'DE İKTİDAR - ULUSAL KİMLİK - DİN İLİŞKİSİNİN SOSYOLOJİK VE TARİHSEL ARKA PLANI.....	11
<i>Ulusal kimlikle çalışmak, Bourdieu sosyolojisi ve sembolik sermaye kavramı.....</i>	<i>23</i>
<i>Modernlik-din-laiklik sorunsalı bağlamında Türk ulusal kimliğinin kuruluşu.....</i>	<i>36</i>
<i>İslâmî kimliğin mağdurdan mağrura yolculuğunu mümkün kılanlar.....</i>	<i>46</i>
<i>Türkiye'de İslâmcı siyasetin yükselişi.....</i>	<i>51</i>
<i>AK Parti iktidarına giden süreç.....</i>	<i>56</i>
<i>Çalışmanın bölümleri.....</i>	<i>59</i>
BİRİNCİ BÖLÜM	
AK PARTİ'NİN DEVLETE NÜFUZ ETME SÜRECİNE YAKINDAN BAKMAK.....	63
Bir kurtuluş ve kuruluş destanı olarak AK Parti.....	64
Devlet sermayesinin yoğunlaşması, ordu ve kurumsal dönüşüm.....	68
Yeni "devlet baba" rolünde evimizdeki hükümet.....	73
Bir kimlik inşa aracı olarak popülizm ve muhafazakâr demokrasi.....	75

İKİNCİ BÖLÜM

YENİ ULUSAL TARİH ANLATISINDA İSLÂM'IN YERİ	79
İstanbul'un fethi kutlamaları ve bir İslâm imparatorluğu olarak Osmanlı	80
<i>İstanbul'un fethi kutlamalarının tarihcisi</i>	81
<i>İstanbul'un ikinci fethi ve Refah Partisi (RP) döneminde fetih kutlamaları</i>	87
<i>Fetih kutlamaları üzerinden iktidar mücadelesi</i>	90
<i>AK Parti iktidarında fetih kutlamaları</i>	93
<i>Ulusal kimlik içerisinde yükselen ve dönüştürülen bir olay olarak İstanbul'un fethi</i>	103
"Mehmet Âkif Ersoy yılı" ve kuruluş söyleminde İslâm vurgusu	110
<i>Tartışmalı bir tarihi karakter: Mehmet Âkif Ersoy</i>	111
<i>Mehmet Âkif Ersoy'un merkeze doğru yolculuğu</i>	117
<i>Mehmet Âkif Ersoy; AK Parti'nin söylemlerinde dünle bugün arasında bir köprü</i>	126
<i>Millî mücadele ve şehitlik kavramı</i>	127
<i>Asım'ın nesli: "Dindar ve çağdaş bir nesil"</i>	130
"Milletin adamları" kampanyası ve "halkı halk yapan İslâm"	137
<i>"Biz Bize Benzeriz"den "Milletin Adamları"na</i>	138
<i>2007 genel seçimleri ve "Milletin Adamları"</i>	147
<i>Bir tarih yazım aracı olarak seçim propagandaları</i>	150
<i>Canını ortaya koyan mağdur kahramanlar</i>	153
<i>"Halk" kimdir? - Tarihsel dikotomi üzerinden popülizm</i>	157
<i>"Halk" kimdir? - Bir kimlik inşa süreci olarak seçim propagandalarında din</i>	164

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE VATANDAŞLIK ETİĞİ OLARAK İSLÂM	177
Kutlu Doğum Haftası ve şiddete karşı merhamet	181
<i>Kutlu Doğum Haftası etkinliklerinin merkeze doğru yolculuğu</i>	182
<i>2011 Yılı Kutlamaları bağlamında: "Hazreti Peygamber ve Merhamet Eğitimi"</i>	186
<i>Vatandaşlık etiğinde din kaynaklı merhamet</i>	191
<i>2012 ve 2013 yılları Kutlu Doğum Haftası Etkinlikleri</i>	200

Kürt meselesi ve “yaratılanı yaratandan ötürü sevmek”	205
<i>İmparatorluktan ulus-devlete geçiş sürecinde Kürtlerin durumu</i>	206
<i>Cumhuriyet döneminin “müstakbel vatandaşları” olarak Kürtler</i>	208
<i>Kürt ulusçuluğunun güçlenmesi ve özerkleşmesi</i>	209
“Kürt açılımı”, “demokratik açılım”, “Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi”	213
Kürt meselesinde “yaratılanı yaratandan ötürü sevmek”	219
Üst kimlik olarak Müslümanlık	221
“Komşusu açken tok yatan bizden değildir” hadisi ve serbest piyasanın düzelticisi olarak İslâm	229
<i>İslâm ve ekonomik liberalizm ilişkisi</i>	230
Homo-economicus yerine Homo-islamicus	233
<i>Kapitalizmin telafi mekanizması olarak sosyal politikalar ve Türkiye</i>	234
AK Parti’nin sosyal politika anlayışı ve İslâmî hayırseverlik	239
“Komşusu açken tok yatan bizden değildir” hadisi üzerinden sosyal dayanışma çağrısı	242

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI KONUMLANDIRMADA

“STRATEJİK DERİNLİK” UNSURU OLARAK İSLÂM	251
<i>Stratejik derinlik</i>	251
M/medeniyetler İttifakı ve İslâm medeniyeti temsilciliği	258
<i>Tarihî miras ve bir medeniyet özelliği olarak “kesret içinde vahdet”</i>	263
<i>Avrupa Birliği’nin medeniyetler ittifakına açılan kapısı olarak Türkiye</i>	270
<i>İslâm dünyasının savunucusu olarak Türkiye</i>	276
Proaktif bir ulusal girişim: “Uluslararası Türkçe Olimpiyatları”	282
<i>Türkçe Olimpiyatları’nın kısa tarihçesi</i>	283
<i>Gülen Cemaati, Türkçe Olimpiyatları ve hükümet üçgeni</i>	288
“Türkçeyi güzel kullanmamak milli günahtır” - <i>Dinî olanla ulusal olanın füzyonu</i>	294
<i>Ekonomik güç olarak Türkçe Olimpiyatları</i>	302
<i>Uluslararası güç, strateji ve proaktivite</i>	305
<i>Evrensel barış için ulusal bir güç olarak Türkçe</i>	307

SONUÇ	317
<i>Ulusal kimlikte meşruiyet kazanan ve dönüşen bir sermaye olarak din</i>	317
<i>Ulusal kimlikte birleştiren ve düzenleyen bir sermaye olarak din</i>	319
<i>Ulusal kimlikte ayırıştırıran ve dışlayan bir sermaye olarak din</i>	320
EKLER	327
Ek 1: Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri.....	329
Ek 2: Genel Seçim Sonuçlarına Göre TBMM Milletvekili Dağılımları.....	331
Ek 3: Ak Parti Hükümetleri.....	333
Ek 4: Fethin Manası	337
Ek 5: Kutlu Doğum Haftası Genelgesi.....	339
KAYNAKÇA	343
DİZİN	365

ÖNSÖZ

Türkiye, 21. yüzyıla, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2002'deki büyük seçim başarısının da etkisiyle yoğun bir biçimde din konusunu tartışarak girmiş ve geçen süre zarfında dinin mağdur bir kimlik siyasetinin belirleyeni olmaktan, mağrur bir ulusal kimliğin önemli bileşeni olmaya doğru yolculuğuna şahit olmuştur. İşte elinizdeki çalışma iktidar-ulusal kimlik-din ilişkisi bağlamında değerlendirilebilecek bu yolculuğa dair akademik ve kişisel merakın mütevazı bir ürünüdür. Ulusal kimlik tanımlaması başlı başına ulus-devlet bağlamındaki iktidar ilişkilerini belirleyen bir unsurken, belirli bir dönemdeki iktidar ilişkilerine, özellikle de bu ilişkinin taraflarına fazla odaklanmak, söz konusu ilişkilerin arkasındaki mekanizmaların gözden kaçmasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın arkasındaki en büyük motivasyonlardan biri ulus-devlet ve ulusal kimlik bağlamında söz konusu iktidar ilişkilerini mümkün kılan mekanizmaları ortaya koyabilmektir. Bunun için on seneyi aşkın bir süredir iktidarda olan ve ulusal kimliğin bitmeyen inşasında dini etkin bir biçimde kullanan Adalet ve Kalkınma Partisi anahtar olarak seçilmiş ve partinin ulusal kimlik vizyonunu yansıtan bir dizi örnek analiz edilmiştir. Bu analizlerin temel amacı, söz konusu örneklerde ortaya çıkan özellik-

lerin sosyolojik mekanizma ve tarihî süreçlerle bağlantısını kurabilmektir. Nitekim ulusal kimliğin ilk etapta nasıl kurulduğunun bugün yaşanan gelişmeleri şekillendiren birçok etkenin belki de en belirleyicisi olduğu iddia edilmektedir.

Siyasi gündemi Türkiye kadar hareketli olan bir ülkede, hâlen iktidarda bulunan bir parti üzerine akademik çalışma yürütmek, hiç durmayan bir trene binmeye çalışmak gibi yorucu olmasının yanı sıra, analizlerin kalıcılığına dair riskler de barındırmaktadır. Nitekim kitabın ele aldığı Kasım 2002 - Kasım 2013 döneminden baskıya kadar geçen sürede incelenen örneklerle ilgili birçok yeni gelişme yaşanmış ve bazı kaçınılmaz değişimler dışında bunlar kitaba dâhil edilmemiştir. Çalışmanın en büyük gayesi bu gelişmelerin en azından bazılarının kitaptaki analizler ışığında okunmasının mümkün olması ve iktidar-ulusal kimlik-din ilişkisine dair geçici bir örnek üzerinden kalıcı bir model sunulabilmesidir.

Bir doktora tezi olarak başlayan bu çalışma ancak birçok kişinin desteği ile elinizdeki son haline gelebilmiştir. Bu bağlamda, çalışma boyunca yanımda olan danışmanım Sibel Yardımcı'ya; çalışma süresince değerli yorumlarını sunan Fulya Atacan ve Yıldırım Şentürk'e, savunma jürimde bulunmayı kabul ederek katkılarını esirgemeyen Yüksel Taşkın ve Umut Azak'a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca, bu çalışmada çok büyük bir pay da görev yapmakta olduğum Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'ne aittir. Bana, çalışmamı huzurlu ve keyifli bir ortamda tamamlama ayrıcalığını tanıyan başta Bölüm Başkanımız Ali Akay olmak üzere, değerli hocalarıma ve çalışma arkadaşlarıma da sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Son bir teşekkür ise çalışmamı kitaplaştırma imkânı sağlayarak uzun bir doktora sürecinin tüm yorgunluğunu taze bir heyecana çeviren Tanıl Bora'ya aittir. İyi ki varlar.

Makulda buluşmaya ufak da olsa katkısı olması temennisiyle...

BÜKE KOYUNCU

TÜRKİYE'DE İKTİDAR - ULUSAL KİMLİK - DİN İLİŞKİSİNİN SOSYOLOJİK VE TARİHSEL ARKA PLANI

Elinizdeki kitap Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti)¹ örneğinden yola çıkarak, iktidar-ulusal kimlik ilişkisini ve din unsurunun bu ilişkideki olası işlevlerini tartışmayı; bunu yaparken, hem Türkiye'nin konuya ilişkin özgünlüklerinin altını çizmeyi, hem de ulusal kimlik dönüşüm süreçlerini anlamak için geçerli bir sosyolojik model sunmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda partinin ulusal kimlik vizyonuna ilişkin temel temaları belirlemek için partiyle bağlantılı çeşitli yayınların yanı sıra² gazetelerde yer alan haberler kullanılmış, özellikle tirajı en

---

1 “Adalet ve Kalkınma Partisi” adının kısaltmasının “ak” sıfatının anlamı nedeniyle “AK Parti” mi yoksa “AKP” mi olması gerektiği üzerine birçok tartışma yapılmış ve farklı kullanımlar farklı ideolojik duruşların göstergeleri haline gelmiştir. Bugün “AK Parti” kısaltması çoğunlukla partiyi destekleyenler, “AKP” kısaltması ise desteklemeyenler tarafından kullanılmaktadır. Bu çalışmada söz konusu tartışmalardan ve herhangi bir ideolojik duruştan bağımsız olarak parti tüzüğüne [“Parti Tüzüğü”, (<http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-tuzugu>) (16 Ağustos 2012)], birinci kısım genel esaslar üçüncü maddesindeki “Partinin kısaltılmış adı “AK PARTİ” şeklindedir” ibaresine istinaden “AK Parti” kısaltması kullanılmıştır.

2 AK Parti parti programı; AK Parti 2002, 2007 ve 2011 seçim beyannameleri; 58., 59., 60. ve 61. hükümet programları; AK Parti resmi internet sitesi (www.akparti.org); Milli Eğitim Bakanlığı (www.meb.gov.tr), Kültür ve Turizm Bakanlığı (www.kultur.gov.tr), Avrupa Birliği Bakanlığı (abgs.gov.tr), Diyanet İşleri Başkanlığı (www.diyenet.gov.tr), İstanbul Büyükşehir Belediyesi (www.istanbul.bel.tr).

yüksek anaakım gazete olması³ nedeniyle tercih edilen *Hürriyet* gazetesi taranmıştır. Çalışmanın din ve ulusal kimlik konuları olmak üzere iki ana ayak üzerine inşa edildiği söylenebilir.

20. yüzyılın büyük bir bölümünde akademik ilgiden yoksun kalan din konusu, 21. yüzyıla girerken oldukça popülerleşmiştir. Humeyni'nin Paris'ten İran'a dönerek ruhani liderlik ile *de facto* devlet liderliğini birleştirmesi; Güney Amerika'da bulunan İngiliz Guyana'sında "Halkın Tapınağı" adlı bir tarikata bağlı 914 kişinin Jonestown katliamı olarak anılan toplu intiharı; Jerry Falwell adlı Amerikan evanjelik din adamının Reagan'ın başkanlık kampanyasında Amerika'nın o güne dek gördüğü en büyük evanjelik lobiye oluşturarak etkin bir şekilde Amerikan sağını desteklemesi; Papa'nın Meksika'da Latin Amerikan piskoposlarının konferansına katılarak yerel halka seslenmesi ve Kurtuluş Teolojisi'ne onay vermesi, daha sonra kendi ülkesi Polonya'ya gelerek Polonya Katolik Kilisesi ile Sendika'dan (Solidarność) oluşan ve yaklaşık on yıl sonra komünizmi ülkeden atacak olan birliği kutsaması gibi bir dizi gelişmenin yaşandığı 1979 yılı bu süreçte bir kırılma noktası olarak düşünülebilir. Ayrıca, Soğuk Savaş sona ererken eski sos-

---

ibb.gov.tr) başta olmak üzere ilgili internet siteleri; partinin yürüttüğü 2009 Siyaset Akademisi ders notları; partinin önde gelenleri tarafından yazılmış *Küresel Barış Vizyonu* (Recep Tayyip Erdoğan), *Muhafazakâr Demokrasi* (Yalçın Akdoğan), *AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi* (Yalçın Akdoğan), *İnsanı Yaşat ki Devlet Yaşasın* (Yalçın Akdoğan), *Stratejik Derinlik* (Ahmet Davutoğlu), *Türkiye'de Değişim Demokrasi ve Aydınlar* (Hüseyin Çelik) gibi kitaplar ve partiye yakın isimler tarafından yazılmış, doğrudan AK Parti üyelerini ve onların icraatlerini konu alan *Bir Liderin Doğuşu: Recep Tayyip Erdoğan* (Hüseyin Besli ve Ömer Özbay), *Hedef 1923'ten Hedef 2023'e Atatürk ve Erdoğan* (Ali Kuzu) ve *Davos Fatih* (Recep Tayyip Erdoğan (Ali Kuzu)) gibi kitaplar.

- 3 Gazete taramalarının başlangıç yılı olan 2002'de en yüksek tiraja sahip olan gazete *Hürriyet* gazetesidir. Daha sonraki dönemde de hep sıralamadaki ilk üç *Hürriyet*, *Posta* ve *Zaman* gazeteleri arasında paylaşılmıştır ["Geçmiş Tirajlar", (<http://www.medyatava.com/tiraj/>) (13 Ağustos 2012)]. *Zaman* gazetesi, özellikle Gülen cemaatine yakınlığı ve İslâmci eğilimi ile tanındığı için, ayrıca tirajının büyük bir kısmını ücretsiz dağıtılan gazetelerin oluşturduğu bilindiğinden özellikle tercih edilmemiştir. *Posta* gazetesi ise *Hürriyet* gazetesi ile aynı şirkete ait olup, sadece daha dar kapsamlı ve daha ucuz fiyatlı olması ile *Hürriyet* gazetesinden farklılaşmaktadır. Dolayısıyla gazete taramasında *Hürriyet* gazetesi öncelikli olarak tercih edilmiş, gerekli görülen yerlerde diğer gazetelerden de faydalanılmıştır.

yalist ülkelerde bastırılan dinin etkisinin tamamen kaybolmamış olduğu fark edilmiş, Polonya’da dinin hızla ulusal kimliğin önemli bir parçası hâline geldiği görülmüş, Çin’de Hristiyanlık, her ne kadar ulusal ve sosyalist amaçlara uyarlanmış olsa da, yıllar sonra yeniden güç kazanmıştır.⁴ Bu örnekler öngörüldüğünün aksine, modernleşmenin doğal sonucu olarak topyekûn bir sekülerleşmeden bahsetmenin mümkün olmadığını, dolayısıyla dinin hâlâ geçerli bir araştırma konusu olduğunu göstermişler, Asad’ın ifadesiyle “‘siyaset’ ve ‘din’ kategorilerinin birbirleriyle düşünüldüğünden daha derin bir biçimde iç içe geçmiş olduğu anlaşılırken”,⁵ gerek siyasi dinî hareketler, gerekse yeni dinselikle sekülerleşme/desekülleşme tezleri bağlamında heyecan verici genişlikte yeni felsefi, psikolojik, sosyolojik tartışma alanları açmışlardır.

1995 yılında Refah Partisi’nin (RP) o güne dek İslâmcı partilerin aldığı en yüksek oy oranına ulaşarak iktidara ortak olmasını başarması ve bundan yedi yıl sonra RP’den ayrılan bir grubun kurduğu AK Parti’nin tek başına iktidara gelmesi⁶ Türkiye’de de “İslâmcılık” tartışmalarının oldukça yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu yoğunlaşmada, seçim sonuçlarının yanı sıra, bu sonuçlarla paralel giden İslâmî bir düşünsel hareketlilik ve kamusal görünürlük de etkili olmuştur. 1980’lerde başlayan ekonomik ve bir ölçüde siyasal liberalleşme, iletişimi hızlandıran teknolojik gelişmeler ve yurtdışına çıkışı kolaylaştıran “Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun”un kaldırılması gibi birtakım değişiklikler, başta “Batı” olmak üzere farklı kültürlerle etkileşimi artan İslâmî hareketlerin de hız-

---

4 Raymond Firth, “Spiritual Aroma: Religion and Politics”, s. 594; N. Jay Demerath III, “A Sinner Among the Saints: Confessions of a Sociologist of Culture and Religion”, s. 7-8; Lilly Weissbrod, “Religion as National Identity in a Secular Society”, s. 188.

5 Talal Asad, *Sekülerliğin Biçimleri - Hristiyanlık, İslâmiyet ve Modernlik*, çev. Ferit Burak Aydar, s. 239.

6 2002 genel seçimlerinde AK Parti kendisine en yakın ikinci parti olan Cumhuriyet Halk Partisi’nin neredeyse iki katı oy alarak % 34.28’lik bir oy oranına ulaşmıştır [“2002 Genel Seçimleri Türkiye Genelî Illere Göre Oy Dağılım Tablosu”, (<http://arsiv.ntvmsnbc.com/modules/secim2007/secim2002/>) (13 Ekim 2013)].

la dönüşmesine ve çeşitlenmesine yol açmışlardır. Üniversite-lerde düzenlenen gösteriler veya gazetelerde yayınlanan köşe yazıları ile kamusal alanda İslâmî yaşam tarzının kabulüne yönelik hak talepleri dile getirilirken, İslâmî yaşam tarzına uygun olarak yeniden düzenlenen lüks site ve tatil köyleri, tesettür de-fileleri, pahalı otel ve restoranlarda verilen iftar yemekleri gibi kentli tüketim kalıplarının bu zamana kadar pek de görülme-miş İslâmî versiyonları İslâm'ın kamusal alandaki görünürlü-ğünü artırmış, bu görünürlüğe zaman zaman "İslâm'ın zengin-liği teşvik ettiği", "çalışmanın ibadet sayıldığı" ya da "faizin ha-ram olup olmadığı" gibi içtihadî tartışmalar da eşlik etmiştir.⁷

Yaşanan bu hareketlilik Türkiye'de İslâmcılık üzerine ya-pılan akademik çalışmaların da dönüşmesine ve çeşitlenme-sine neden olmuştur. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra İslâmcılık genelde Tarık Zafer Tunaya'nın çizgisinde görüldüğü üzere⁸ antimodernist "gerici" bir hareket olarak ele alınmıştır. 1990'larda yapılan çalışmalarda ise yoğun olarak ortaya çıkan tema "postmodernizm"dir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra or-taya çıkan, 1960'larda postyapısalcı felsefe ile düşünsel bir ar-ka plan kazanan, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra gitgide popülerleşen, Türkiye'de ise ağırlıklı olarak 1990'larda keşfe-dilen "postmodernist düşünce" İslâmî çevrelere akademik-en-telektüel alanda dertlerini anlatabilecekleri uluslararası bir dil sunmuştur. Berktaş, postmodernizme ilişkin görüşlerini aktarırken "postmodernizmin, modernizmin düşlerinin 20. yüz-yıl gerçeklerinin kayalarına çarptığı yerde başladığını" söyler.⁹ İslâmî akademik çevrelerde de "Cumhuriyet'in modernist uy-gulamalarının vaat edilen refah ve mutluluğu getirmediği sa-

---

7 Zenginliğin nasıl Müslümanlıkla bağdaştırıldığının örnekleri için Gümüş-çü'nün Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSIAD) üyesi işadamları ile yaptığı mülakatlardan oluşan çalışmasına bakılabilir (Şebnem Gümüşçü, "Economic Liberalization, Devout Bourgeoisie and Change in Political Islam: Comparing Turkey and Egypt").

8 İsmail Kara, *Din ile Modernleşme Arasında: Çağdaş Türk Düşüncesinin Mesele-leri*, s. 12.

9 Fatmagül Berktaş, "Küreselleştikçe Parçalanmış Bir Dünyanın İzdüşümü: Post-modernizm", s. 3.

vı” kendisine postmodernizmin modernlik eleştirisinde destek bulmuştur. Ayrıca evrensel değerleri sorgulayan postmodernist düşünce, evrensel olarak ortaya sürülen Aydınlanma değerlerine karşı yerel değerleri savunan İslâmcı yazarlar için elverişli bir kuramsal çerçeve sağlamış ve bu durum İslâmcı düşüncenin akademik çevrelerde Cumhuriyet tarihinde hiç olmadığı kadar kabul görmesi ile sonuçlanmıştır. Peygamber (Hz.) Muhammed döneminde Medine’de farklı toplumsal blokların bir arada yaşamasını mümkün kılmak amacıyla oluşturulan Medine Vesikası’nı modernist birlikte yaşama rejimlerine alternatif bir çoğulcu yaşam pratiği olarak sunan Ali Bulaç bu görüşün temsilcileri arasında sayılabilir.¹⁰ Kentel gibi akademisyenler de, İslâmcılığın yükselişini, modern hayatın olumsuzluklarına karşı bir tutunma çabası, bir direniş olarak ortaya koyarak “postmodernist düşünce” ile dinî hareketlerin yükselişine dair açıklamaları yansıtırma eğilimine katılmışlardır.¹¹

Bu yaklaşım 1990’ların öne çıkan ulusaşırı, sistem karşıtı, kökten dinci ve İslâmî hareketlerini analiz etmek için oldukça açıklayıcı olurken, 21. yüzyılda –hiçbir dönem için homojen tek bir eğilimden bahsetmek mümkün olmasa da– neoliberal “demokrasi”lerle uyumlulaşmış dinî hareketler daha fazla görünürlük kazanmışlardır. Postmodernist yaklaşımların popülerliğini kaybetmeye¹² ve 11 Eylül (2001) İkiz Kuleler Saldırganı’nın da etkisiyle “evrensel değerler” vurgusunun yeniden postmodernizmin ortaya koyduğu “kültürel görecelik” söyleminin önüne geçmeye başladığı bir dönemde çoğu dinî hareket varlığını sürdürürebilmek için demokrasi, özgürlük gibi “evrensel değerler”e sarılmak zorunda kalmıştır.¹³ Bu dönem Tür-

10 Ali Bulaç, “Medine Vesikası Hakkında Genel Bilgiler”.

11 Ferhat Kentel, “Dinin Anlamı, Anlamları ya da Yeniden Rüyaya Doğru”, s. 50-58.

12 Ley bir çalışmasında, 1975-2002 yılları arasında *Arts and Humanities Citation Index* ve *Social Science Index*’te yer alan yayınlarda, başlığında “postmodernizm” sözcüğü geçenleri tarayarak bir grafik oluşturmuştur. Buna göre 1990’ların ortalarına kadar görülen hemen hemen düzenli yükseliş 1990’ların sonlarına doğru yerini düşüşe bırakmıştır (David Ley, “Forgetting Postmodernism? Recuperating a Social History of Local Knowledge”, s. 539).

13 Haldun Gülalp, *Kimlikler Siyaseti: Türkiye’de Siyasal İslâmın Temelleri*.

kiye’de de, sisteme karşı daha muhalif görünen Milli Görüş geleneğinden, o dönem için daha “ılımlı” olarak tanımlanan AK Parti çizgisine geçildiği dönemdir. Dönüşümün etkileri akademik çalışmalara da yansımış “dinî hareketlerin modern hayata alternatif geliştirmeleri”ne değil, “dinlerin modernlikle kurduğu farklı ilişkiler ve ortaya çıkardıkları farklı sentezler”e odaklanılmaya başlanmıştır.¹⁴ Göle’nin Türkiye’de “laik-İslâmcı mücadelesini” ele alan ve seçkinler/karşı-seçkinler ikiliği üzerine inşa ettiği bu ilişkiyi Bourdieu’nün sermaye kavramı üzerinden açıklayan kitabı,¹⁵ ya da Çınar’ın Recep Tayyip Erdoğan’ın henüz RP üyesi bir belediye başkanıyken İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) bünyesinde gerçekleştirdiği modernist politikaları Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde uygulanan modernist politikalarla karşılaştıran çalışması bu yaklaşıma örnek olarak verilebilir.¹⁶

Elinizdeki çalışma da, AK Parti’nin ulus-devlete dair modernist İslâmcı stratejilerinin altını çizmesiyle bu çizgiye yakın durmaktadır. Burada bir parantez açarak İslâmcılık sözcüğünün yanına gelen “modernist” tamlayanının farklı ideolojik duruşlardan farklı tepkiler almaya gebe olduğuna değinilebilir. Modernizm salt Aydınlanma değerleri ile tanımlandığında, İslâmcılığın, modernist olarak tanımlanmak için yeterince rasyonel, özgürlükçü veya demokratik olmadığını öne sürenler olacaktır. Oysa modernizm her zaman Aydınlanma değerleri üzerinden tanımlanamayacağı gibi, modernist ideolojiler olarak ortaya çıkan liberalizm, sosyalizm ya da komünizm uygulamalarına bakıldığında da özgürlükçü ya da demokratik olmayan birçok özellik görülür. Maffesoli’ye göre modernizm epistemolojik bireyciliğin keşfidir. Dinî bireycilik Protestanlıkta, siyasi bireycilik ise Rousseau’nun toplum sözleşmesinde ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılda “çalışma” olgusunun önemli hâle gelme-

---

14 Robert W. Hefner, “Multiple Modernities: Christianity, Islam and Hinduism in a Globalizing Age”.

15 Nilüfer Göle, *Melez Desenler: İslâm ve Modernlik Üzerine*.

16 Alev Çınar, *Modernity, Islam, Secularism in Turkey: Bodies, Places and Time*, s. 2-9.

si kendini gerçekleştirme düşüncesinin önünü açmıştır. Rasyonelizm ile dünyanın büyümesi bozulmuş, faydacılık prensibi ile, hem kendine, hem doğal ve toplumsal dünyaya hâkim olma fikri gelişmiştir. Yarın ve gelecek düşünceleri ön plana çıkmış, bireysel enerjinin gelecek için harekete geçirilmesi fikri doğmuştur.¹⁷ Burada uzun bir modernizm tartışmasına girilmeyecektir fakat bu çalışma çerçevesinde modernizmin; “geleceğe dair idealler, bu ideallere ulaşma amaçlı çaba ve bu ideallere ulaşma yolunda insan unsuruna duyulan güven” niteliğine atıf yapılmakta olduğu belirtilebilir.

İslâmcılığın “modernist” sıfatı ile tanımlanmasına karşı çıkacak bir görüş de İslâmcılığın ortaya koyduğu dönüşüm talebini “modernist” değil “modernleşmeci” olarak nitelendirecektir. Burada taklitçi ve statik bir modernleşme anlayışı vurgulanmaya çalışılmaktadır. Aslında bir öz değerlendirme ve gelecek projeksiyonu içeren modernleşme isteğinin temelinde de yine modernist düşünce tarzı bulunmaktadır fakat Cumhuriyet modernleşmesi gibi iktidar konforuna ulaşmış birçok modernleşme projesi gerçekten modernist yapılarını kaybederek statik ve muhafazakâr projelere dönüşmüşlerdir. Nitekim İslâmcı modernleşme projelerinin de bu statikleşme ve muhafazakârlaşma potansiyelini barındırdıkları bugün Türkiye örneğinde açıkça görülmektedir.¹⁸

AK Parti’nin ulus-devlete dair stratejilerinin önemli bir enstürmanını, dolayısıyla bu çalışmanın üzerine oturduğu ikinci ayağı ise, din konusuna oranla 21. yüzyılın akademik tartışmalarında çok daha marjinal bir konumda kalan “ulusal kimlik” oluşturmaktadır. Ulusal kimlik konusuna olan akademik ilgi küreselleşme ve güçlenen uluslararası veya uluslarüstü kurumların ulus-devletlerin gücünü zayıflatmasıyla zayıflamış-

17 Michel Maffesoli, “Liquid or Tribal Youth? Dialogue with Bauman & Maffesoli”.

18 Örneğin Taşkın, AK Parti’nin duruşunu “modernist olmadan modernleşmeci” olarak tanımlamaktadır. Başta modernist İslâmcılık düşüncesi etrafında kristalize olarak somutlaşan AK Parti’nin niçin bu şekilde değerlendirilebileceği sonuç bölümünde tartışılacaktır (Yüksel Taşkın, “AKP İktidarı ve Muhafazakâr Düşünsel Kısırlaşma”, s. 127).

tır. Yine de, ne ulus-devletlerin ne de ulusal kimliklerin araştırma konuları olarak geçersiz oldukları söylenebilir. Miloseviç'in Sırp ulusçuluğunu canlandırması; Güney Afrika'da post-apartheid dönemde bayrak, marş, medya sloganları ve Güney Afrikalı olmayanlara karşı bir ayrımcılık retorığı ile devletin ulus bağlarını güçlendirme çabası; 1990'lı ve 2000'li yıllarda Doğu Avrupa'da bağımsızlığını ilan eden yeni ulus-devletler; 11 Eylül saldırılarının ardından Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) ulusçuluğun yükselmesi, Avrupa Birliği (AB) içerisindeki göçmenler karşısında ulusal kimliği korumaya dair tartışmalar ve İngiltere'nin İskoçya ve Kuzey İrlanda ile ulusal bağlarını güçlendirme çabası ulusçuluğun hâlâ geçerli ve etkili bir ideoloji olduğunu gösterir.¹⁹ Ayrıca bir yandan küreselleşme sosyo-politik anlamda ulus birliğini zedelerken, öte yandan küreselleşmeyle paralel giden gelişmeler ulus birliğinin inşasını ve korunmasını kolaylaştıran mekanizmalar sağlamakta; yeni iletişim teknolojileri ulusları hayal etmenin yeni ve daha etkin yollarını sunmaktadırlar.²⁰ Croucher küreselleşmenin ortaya çıkardığı bütünleşme-bölünme, homojenleşme-ayırışma paradoksunun ulus-devletler için de geçerli olduğuna dikkat çekmiştir.²¹ Yani, bir yandan artan sayıda insan ulusal sınırları daha az dikkate alarak ve onlar tarafından daha az etkilenecek yaşar ve özellikle sermaye birikimi gitgide daha küresel ve esnek hâle gelirken, diğer yandan büyük ulus-devletler sınırlarını kapatmakta, post-kolonyal devletler kadim vatandaşlarını birleştirmeye çalışmakta ve daha küçük teritoryal birimler kendilerini ulus-devletler olarak inşa etme sürecine girmektedirler.²² Ulus-devletlerin zayıflamasının göstergesi olarak değerlendirilen etnik temelli ulusçu hareketler incelendiğinde de, çoğu zaman bu hareketlerin ulusçuluğun bir önceki aşaması olarak ele alınabilecekleri ya da yine ulus-devlet içerisinde mücadele

19 Sheila Croucher, "Perpetual Imagining: Nationhood in a Global Era", s. 1-2.

20 Anthony D. Smith, "A Europe of Nations. Or the Nation of Europe", s. 132-133.

21 Croucher, "Perpetual Imagining: Nationhood in a Global Era", s. 2.

22 C. S. Blanc - L. Basch - N. G. Schiller, "Transnationalism, Nation-States, and Culture", s. 683.

eden çıkar grupları olarak nitelendirilebilecekleri görülmektedir.²³ Dolayısıyla ulus-devlet yapısı hâlâ bir topluluğun çıkarlarını dile getirmek ve korumak için başvurabileceği en etkin araç olmayı sürdürmektedir.

Akademik alanda, ulusal-kimlik çalışmalarının yerlerini vatandaşlık çalışmalarına bırakmış olmalarının²⁴ ardında sadece küreselleşen dünyada yaşanan birtakım pratik sorunları aşma amacı değil, demokratikleşme ideali çerçevesinde okunabilecek bir motivasyon da bulunmaktadır. Ulusal kimlikler dışlayıcı tanımlamalar olarak düşünüldüğünde, ulusal kimlikten bağımsızlaşmış bir vatandaşlık kurgusunun devlet ile vatandaşlar arasındaki ilişkiyi demokratikleştireceği düşünülür. Şüphesiz yapılan çeşitli vatandaşlık çalışmaları demokratikleşme adına umut vericidir. Yine de vatandaşlık ve ulusal kimlik kavramları, aslında, farklı alanları işaret etmektedirler. Vatandaşlık, devlet ve vatandaş arasındaki hukuki bağa işaret ederken, ulusal kimlik daha çok algı kategorilerine ve söyleme ilişkindir. Ulus-devletleşme süreci vatandaşlığı ulusal kimliğe bağlamış ve o ulus-devlet bağlamında vatandaşlık haklarından o ulusal kimliği paylaştığı var sayılan kişilerin faydalanabilmesi ile sonuçlanmıştır. Dolayısıyla, ulus-devletler içerisinde, vatandaşlık ve ulusal-kimlik tanımları birbirlerini etkilemektedirler. Ulusal kimliğin en dışlayıcı unsurları kurumsallaşarak vatandaşlık tanımına veya ona ilişkin yasal düzenlemelere yansımaktadır. Ayrıca, vatandaşlık pratiklerindeki aksaklıklar da çoğu zaman ulusal kimlik algısından kaynaklanmaktadır. Örneğin, vatandaşlık hakkı olduğu halde ulusal kimlik algısında yer etmediği için dışlanan ve pratikte birçok haktan yararlanamayan bireyler olabilir. Öte yandan, resmi vatandaşlık hakkı olmadığı halde çok daha az ayrımcılığa maruz kalan grupların varlığından da söz edilebilir.²⁵ Ulus-devletler içerisinde göçmenle-

23 Christophe Jaffrelot, *For a Theory of Nationalism*, s. 39-40.

24 E. F. Işın - B. S. Turner (der.), *Handbook of Citizenship Studies*.

25 Örneğin Sassen, ABD'ye yasal olmayan yollarla göç edenlerin bir aile kurmak, çocuklarını okula göndermek ve bir işte çalışmak gibi haklardan yararlanabildiklerini, hem ABD hem de birçok başka ülkede bu şekilde ülke sınırları içerisinde belli bir süre ikamet eden ve "iyi halli" oldukları anlaşılan kişilerin so-

rin artması gibi sonuçlara yol açan ulusasıırı süreçler vatandaşlık kavramını değişime uğratur ve daha kapsayıcı hale getirirken ulus olma duygusu veya ulusal kimlik hissini değiştirmeyebilirler. Hatta, göç olgusu, zaman zaman, ulusal kimlik sınırlarının daha da belirginleşmesine yol açabilir. Ulusal kimlik algısının vatandaşlık pratiklerini bu şekilde etkilemesi sadece küreselleşme ile de ilişkilendirilecek bir durum değildir. Ulusal kimliğin yazılı olmayan etnik, dinî, hatta toplumsal cinsiyete ilişkin tanımına dâhil olmadıklarından, yasal vatandaşlık anlamında bir ayrımcılığa uğramadıkları halde dışlanan gruplar her zaman var olmuşlardır. Kısaca, ne etnik ulusçulukların yükseldiği küreselleşen bir dünya, ne de demokratikleşme çabasına yönelik vatandaşlık tanımı arayışları, ulus-devlet ve ulusal kimlikleri birer çalışma konusu olarak geçersiz kılmaktadır. Aksine ulusal kimlikler hâlâ etkindirler ve bu konuda yapılacak çalışmalar küreselleşme bağlamında geçerliliğini korumaya devam eden vatandaşlığa ilişkin çifte standartları aşma vadini de içermektedirler. Elinizdeki çalışma da, odak noktasını oluşturan AK Parti'nin Türk ulusal kimliğini revizyon süreci ile hem ulusal kimliklerin hâlen geçerli araştırma konuları olduğunu doğrular niteliktedir, hem de küreselleşen dünyada ulusal kimliklerin sadece oluşum değil dönüşüm süreçlerini de anlamaya, dolayısı ile ulusal kimlikleri iktidar ilişkileri çerçevesinde tartışmaya açmaya uygun bir metodoloji geliştirme motivasyonunu taşımaktadır.

Burada bir parantez açarak, Türkiye'de ulusal kimliğin ne şekilde son dönemde en az İslâmcılık kadar gündeme oturduğunu göstererek elinizdeki çalışmaya giden zihinsel yolculukta önemli kaldırım taşlarını oluşturan iki çalışmadan söz etmekte fayda vardır. Bunlardan birincisi Esra Özyürek'in *Modernlik Nostaljisi* adlı çalışmasıdır. Özyürek 1990'larda Türkiye'nin bir kesiminde, "Kemalist ideoloji"yi savunma ve yay-

---

nunda yasal oturma izni kazanabildiklerini belirtmektedir. Öte yandan yazar, aynı çalışmasında, yasal vatandaşlığa rağmen kamu hayatından birçok anlamda dışlanmanın örneği olarak Japonya'daki "ev hanımları"nın durumuna yer verir. Detaylı bilgi ve başka örnekler için bkz. S. Sassen, "Towards Post-National and Denationalized Citizenship".

maya çalışma anlamında yaşanan canlılığın analizini sunmuştur. Bu canlılığın somut göstergeleri arasında Atatürk rozetlerinin popülerleşmesi, evlerde Atatürk köşelerinin yapılması ya da bankalar tarafından Cumhuriyet'in kuruluş yıllarına ilişkin sergilerin düzenlenmesi sıralanabilir. Özyürek'in kapsamlı çalışmasının sonunda vardığı sonuç, “Kemalizm”in artık kâdiri mutlak ve hegemonik olmadığı, aksine “Kemalist temsillerle ve ideolojiyle” kurulan ilişkinin artık tercihe dayalı ve duygusal nitelikte olduğudur. Yine de Özyürek, ortaya çıkan bu nostaljinin var olan kaba devlet iktidarını maskeleyen olduğunu düşünmektedir.²⁶ Özyürek'in “Kemalist” olarak nitelendirdiği kesimde yaşanan hareketlilik bu çalışma için de çok önemli bir tespittir. Fakat, bu çalışmanın bakış açısından söz konusu hareketlenme, artık geride kalan günlere duyulan nostalji ya da devlet ideolojisinin piyasalaşmış yansımalarından çok, ulusal kimlik çerçevesinde yaşanan canlılığı kanıtlamaktadır. Ulusal kimlik konusu yeniden gündeme gelirken, avantajlı olan kesimler yaşanan dönüşüm içerisinde yerlerini korumak için tüm imkânları ile mücadele etmekte ve bu mücadele en çok, söz konusu sergiler ya da rozetler örneğinde görüldüğü gibi, sahip olunan sembolik sermayenin yeniden üretilmesi yoluyla gerçekleşmektedir.

Ulusal kimliğe dair hareketlenmeye işaret eden daha yakın tarihli ikinci bir çalışma ise Doğan Gürpınar'ın *Ulusalçılık* adlı çalışmasıdır. Gürpınar, 1990'ların sonları ve 2000'lerin başlarında ortaya çıkan bu hareketliliğin temelinde, çalışmasında detaylı olarak ele aldığı “ulusalçılık” yaklaşımının bulunduğu bahsetmiştir. Ulusalçılığın “aynı anda hem bir siyasal proje, hem bir hâlet-i ruhiye, hem de bir ideoloji olarak kavramsallaştırıldığını” belirten Gürpınar, ideoloji olarak ulusalçılığı “sert çekirdekli, keskin, giderek zenofobik ve etnisist hâle gelmiş bir milliyetçiliği, seküler duyarlılıktan türeyen bir otoriteryenizmle harmanlanmış bir zihinsel yapı” olarak tanımlamıştır. Fakat ona göre ulusal kimlik alanındaki hareketlenmede et-

---

26 Esra Özyürek, *Modernlik Nostaljisi: Kemalizm, Laiklik ve Gündelik Hayatta Siyaset*.

kili olan şey ideoloji olarak ulusalcılıktan çok, “bir kültürel/sınıfsal sosyalizasyona ve belli bir kültürel/sınıfsal siyasallaşmaya tekabül eden hâlet-i ruhiye” olarak ulusalcılıktır. Gürpınar bu anlamıyla ulusalcılığın, orta sınıfta adeta bir ahlâki değer hâline geldiğini belirtmektedir.²⁷ Gürpınar’ın burada söz ettiği orta sınıfı Özyürek’in “Kemalist” olarak tanımladığı kesim oluşturmaktadır. Hâlet-i ruhiye olarak ulusalcılık aslında bir kimlik hareketi olarak okunabilir. İlginç olan nokta ise, 2010 yılına kadar “iktidar konforu” içerisinde olan ulusalcılığın, tıpkı Kürt hareketi, İslâmcı ya da sosyalist hareketler gibi ilk kez mücadele alanına inmiş olması ve “baro ve meslek örgütü seçimlerinden, yeni bir dinamizm gelmiş CHP’ye kadar geniş bir alanda büyük bir özveriyle mücadele vermesi”dir.²⁸ Ulusalcılığın, Gürpınar’ın ifade ettiği gibi “iktidar konforu”nu kaybetmiş olması, tam da bu çalışmanın altını çizmek istediği şeyi, yani ulusal kimliğin önemini korumakla birlikte, bir dönüşüm içerisinde olduğunu, bir mücadele alanı haline geldiğini göstermektedir.

Nitekim AK Parti dönemi ulusal kimlik vurgusunun neredeyse Cumhuriyet’in ilk yıllarından sonra hiç olmadığı kadar güçlü yapıldığı bir dönem olmuş, bu durum çeşitli çalışmalarda ele alınmıştır. Örneğin White, kitabında “modern Müslüman”ların “Türklüğün ne anlama geldiği ile ilgili alternatif ve sağlam bir Müslüman vizyon” geliştirdiklerini vurgular ve bunu “Kemalist geleneğe meydan okuyan Müslüman bir milliyetçilik” olarak tanımlarken,²⁹ Aktoprak makalesinde AK Parti’nin din kardeşliği bağlamında Kürt meselesinin çözümü üzerinden Türkiye’de ulusal kimliği yeniden inşa çabasına dikkat çekmiştir.³⁰ Elinizdeki çalışma da benzer şekilde AK Parti’nin ulusal kimlik vurgusu ile İslâmcı mirası nasıl sentezlediği üzerinedir. Bu sentezin analizinde kullanılan en önemli aracı

27 Doğan Gürpınar, *Ulusalcılık İdeolojik Önderlik ve Takipçileri*, s. 17-18.

28 A.g.k., s. 321.

29 Jenny White, *Müslüman Milliyetçiliği ve Yeni Türkler*, çev. Fuat Güllüoğlu ve Coşkun Taştan.

30 Elçin Aktoprak, “AKP’nin Çözüm Politikasında Dinin Rolü: Uzlaştırıcı mı? Kurucu mu?”.

ise iktidar-ulusal kimlik ilişkisine ışık tutmaya elverişli Bourdieu sosyolojisi oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma aynı zamanda Bourdieu'cü bir ulusal kimlik okuması olarak da nitelendirilebilir.

Ulusal kimlikle çalışmak, Bourdieu sosyolojisi ve sembolik sermaye kavramı

“Ulusal kimlik” konusu literatürde büyük ölçüde ulusçuluk ve ulus-inşa kuramları içerisinde ele alınmıştır. Ulusçuluk kuramları ise yakın geçmişe kadar siyaset bilimi disiplini çerçevesinde betimleyici, yani ulusların niteliklerini sıralayan kuramlar olarak ortaya çıkmışlardır. Nihayet 1960'lardan itibaren siyaset sosyolojisinin de konuya olan ilgisiyle betimleyici kuramların yanı sıra, ulusların ve ulusçuluğun nasıl ortaya çıktığını açıklamaya çalışan kuramlar da şekillenmiş³¹ ve böylece literatürde iki temel yaklaşım belirginleşmiştir. Bunlardan birincisi ulusların zaten sabit bir özü olduğunu iddia eden ve ulusçu hareketlerin bu özün ortaya çıkması veya çıkartılması ile geliştiğini savunan, bugün çok da geçerliliği kalmamış özcü yaklaşımdır.³² Diğeri ise, ulusları, oluşması belirli koşullarla mümkün kılınan inşalar; ulusçu ideolojileri de, bu inşa süreçlerinin bir parçası olarak gören inşacı yaklaşımdır. İnşacı kuramlar ulusların ortaya çıkmalarını sağlayan koşullardan hangilerini ön plana çıkardıklarına göre farklılaşmaktadırlar ve bu anlamda aydınlatıcı olabilirler.³³ Fakat ulusal kimliğin verili olduğunu iddia eden özcü kuramların aksine inşacı kuramlar ulusal kimliğin içeriğinin ne şekilde oluştuğuna pek fazla değinmezler. Oysa ulusların inşası öncelikle kolektif kimlik inşa süreçleridir ve bu kimliklerin nasıl kurulduğu bir ulus çerçevesindeki toplumsal hiyerarşinin de en önemli belirleyicisidir.

İnşa edilen ortak kimlik, “ulus olma”nın temelinde bulunan

---

31 Jaffrelot, *For a Theory of Nationalism*, s. 5.

32 Smith, a.g.m.

33 Bu kuramların detaylı bir analizi için bkz. Antoine Roger, *Milliyetçilik Kuramları*, çev. Aziz Ufuk Kılıç.

“paylaşılan bir hafıza, süreklilik ve kader duygusu”nu³⁴ sağlayacak şekilde kendine, birbirine ve ötekine dair, geçmişin, şimdinin ve geleceğin bilgisi için bir referans çerçevesi oluşturur. Birey bu bilgiyi eğitim, zorunlu askerlik, ulusal anma ve kutlama törenleri, ulusal alanın sembolik birlikteliğini ve kader ortaklığını gösteren sivil bir ritüel olarak seçimler ya da sportif yarışmalar gibi pratiklerle desteklenen sosyalizasyon süreci içerisinde edinir.³⁵ Paylaşılan bu ortak kimlik “hayal edilen ulus”un³⁶ gözle görülmeyen sınırlarını çizer. Ulusal kimlik tanımına dâhil olma ya da olmama durumu, “ait olma” ya da “dışlanma” pratiklerini belirlerken, bu tanıma dâhil olma derecesi üzerinden ulus-devlet çerçevesinde bireyler arasında bir hiyerarşi kurulur. Tam da bu yüzden ulus-devlet bağlamında iktidar ilişkilerini anlamak için ulusal-kimlik üzerine odaklanmak gerekir.

Bir kurgu olan ulusal kimliğin oluşturulması, yeniden üretilmesi ve güçlendirilmesinde, dolayısıyla ulus-devlet alanındaki toplumsal hiyerarşinin belirlenmesinde devlet ayrıcalıklı bir güce sahipse de bu sürecin rakipsiz hâkimi değildir. Farklı ulusal kimlik tasavvurları sürekli mücadele hâlinindedir ve Bourdieu sosyolojisi bu farklı ulusal kimlik tasavvurlarının mücadelesini anlamak için kullanışlı araçlar olan alan, habitus ve sermaye kavramlarını sunar. Bu araçları kullanacak bir okumanın kuramsal çerçevesini çizmeden önce, niçin böyle bir metodolojiye ihtiyaç duyulduğuna dair birkaç noktaya dikkat çekilebilir.

Öncelikle ulusal kimliğin dönüşümünü okumak için seçilen araçlardan birinin Bourdieu’nün “*sermaye*” kavramı olmasının, çalışmayı, Göle’nin *Melez Desenler*’ine³⁷ yaklaştırdığımı belirtmek gerekir. Fakat bu çalışma, *Melez Desenler*’den sermayeler üzerinden süren mücadelenin merkezine aktörler yeri-

34 Anthony D. Smith, “National Identity and the Idea of European Unity”, s. 58.

35 Yves Deloye, *Sociologie Historique du Politique*, s. 74-77.

36 En küçük ulusun üyelerinin bile birbirlerini tanıma imkânı olmadığı halde kendilerini birbirlerinden oluşan bir bütünün parçası hissetmeleri nedeni ile Anderson ulusu “hayal edilmiş bir siyasi topluluk” olarak nitelendirmiştir (Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler*, çev. İskender Savaşır).

37 Nilüfer Göle, *Melez Desenler: İslâm ve Modernlik Üzerine*.

ne “alan”ı alması ve ulusal kimliği bir sembolik sermaye olarak değerlendirmesi ile farklılaşır.³⁸ İktidar mücadelesinin odak noktasına aktörler yerine “alan”ın yerleştirilmesinin nedeni, hem söz konusu aktörleri tanımlamanın her zaman mümkün olmadığı düşünülmesi, hem de “alan” kavramının çeşitli aktörlerin dönüşüm ve etkileşimlerini görmeye olanak tanıyan dinamik bir metodolojinin yolunu açmasıdır.

Özyürek’in “Kemalist”, Gürpınar’ın “ulusalcı”, Göle’nin “seçkin” ve “laik” olarak nitelendirdiği, “laisist” veya “laikçi” olarak da adlandırılan kimliğe sahip kişiler kimlerdir? “Kemalist/ulusalcı/seçkin/laik/laisist/laikçiler” diye ifade edilen sınırları son derece muğlak bu kesimi tanımlamak mümkün müdür? Cumhuriyet’in kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün isminden türeyen Kemalizm, Avrupa’da ideolojilerin popülerlik kazanmasının da etkisi ile, 1930’lu yıllarda yeni Cumhuriyet’e bir ideoloji biçme çabasının sonucu olarak şekillenmiştir. Fakat en temel kurucu sembol olan Atatürk figürünün meşrulaştırıcı gücü, dönem dönem birçok farklı eğilimin Kemalizme eklenmesine neden olmuş, bu da Kemalizmin tutarlı bir ideoloji olarak aktarılması ve geliştirilmesini engellemiştir. Bugün, kimilerinin “Kemalist” olarak adlandırdığı kesim, kimilerince “laik” veya “bireyin laik olamayacağı, sadece devletin laik olabileceği savı” ile devletin laik olmasına taraftarlık anlamında “laisist” olarak adlandırılmaktadır. Bu tanımlama, tanımın içine dâhil edilen kesime özgü ve çoğu zaman başörtüsü ya da Arapça karşıtlığı gibi bir medeniyet aidiyetine referans veren öznel laiklik algısının evrensel laiklik ilkesi gibi kabul edilmesi ve Türkiye’de laikliğe dair tartışmaların bu önkabul üzerinden yürütülmesi tehlikesini barındırmaktadır. Diğer bir deyişle, burada “laik” olarak tanımlanan kesimin, homojen bir biçimde, laikliğe, yani devletin sekülerliğine ilişkin bir dizi prensibin savunucusu olduğu söylenemez. Bu öznel laiklik algısının

---

38 Bourdieu’nün alan ve sermaye kavramları için bkz. P. Bourdieu - L. Wacquant, *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, çev. Nazlı Ökten; Pierre Bourdieu, *Pratik Nedenler*, çev. Hülya Uğur Tannöver; G. Çeğin - E. Göker, E. - A. Arlı - Ü. Tatlıcan (der.), *Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi*.

“çarpıklığı”nı vurgulamak için ise zaman zaman “laikçi” sıfatı kullanılmaktadır. Fakat daha çok belli bir kesimi karikatürize etmek için kullanılan bu yakıştırmanın da içeriği net akademik bir tanımlama olarak kullanılması mümkün değildir. Gürpınar’ın “belli bir kültürel/sınıfsal siyasallaşmaya tekabül eden hâlet-i ruhiye” olarak tanımladığı “ulusalcılık” ise, az önce ifade edilen referansları içeren en kapsamlı çerçeveyi sunar. Fakat yine de homojen sabit bir gruptan bahsetmek çok zordur. Ayrıca ulusalcı yaklaşımın siyasi projesinin bugün Ergenekon davası ile yargılanmış ve suçlu bulunmuş olması, bu kimlik iddiasını paylaşan kesimi de toptan kriminalize etme riski taşımaktadır.

“Kemalist/ulusalcı/seçkin/laik/laisist/laikçiler” tanımlamasının karşısına yerleştirilen “İslâmcılar” tanımlamasının altında da tek, homojen bir kesimin varlığından bahsedilemez. Daha ziyade, İslâmcı hareketler, İslâmcı partiler, İslâmcı yazarlar için bir referans çerçevesi sunan, fakat kendi içerisinde de çeşitlenen ve dönüşen bir İslâmcılıktan bahsedilebilir. Dolayısıyla çalışmayı bu karşıt aktörler ile yürütmeye çalışmak onları tanımlamak için kullanılan kavramların muğlaklığını da yapılacak analizlere aktarmak anlamına gelecektir.

Çalışmada ön plana çıkan iktidar mücadelesini, seçkin ve karşı-seçkinler olarak ayrıştırılan iki taraf üzerinden okumak ise tarihten gelen monolitik bir seçkin bloğu algısı yaratabilir. Oysa elinizdeki çalışmada, seçkin kavramının, Türkiye’de geçmişten bugüne varlığını sürdürmüş bir toplumsal kesimden çok, anlık bir durumu betimleyebilecek bir kavram olduğu öngörülmektedir. Burada bir parantez açarak, Türkiye’de tarihten gelen monolitik bir seçkin bloğu olmadığını söylemenin büyük bir iddia olduğunun farkındalığı ile, “seçkinlik” kavramı ile ifade edilmek istenenin ne olduğu biraz daha açıklanabilir. Türkiye’de, ekonomik, sosyal ve siyasi anlamda belirleyici olagelmiş bir toplumsal grubun varlığı üzerine alandan elde edilmiş kapsamlı verilere dayanan bir araştırma henüz mevcut değildir. Fakat yukarıda değinilen “Kemalist/ulusalcı/seçkin/laik/laisist/laikçiler” tanımlamalarıyla işaret edilmek istenen,

içerisinde emekli memurlar, ortayaşlı ev hanımları ya da üniversite öğrencilerinin bulunduğu toplumsal grup ya da grupların böyle bir seçkin bloğunu oluşturmadığı da aşikârdır. Bu kesimlerin seçkin olarak nitelendirilmelerinin nedeni, toplumsal uzamda değerli olan birtakım sermayelere sahiplikleri oranında toplumsal hiyerarşideki görece yüksek konumlarıdır. Zaman içerisinde ise sermayelerin değerleri ve bu değerlere bağlı toplumsal hiyerarşi dönüşmektedir. Dolayısıyla bir nevi “nöbetleşe seçkinlik”ten³⁹ bahsetmek mümkündür ve seçkinlik nişanının dolaşımını sağlayan şey “alan”ın ve bu alanda dönüşen ve dönüştüren “sermaye”lerin varlığıdır. Nitekim elinizdeki çalışma, tam da bu “nöbetleşe seçkinlik” meselesini ulusal kimlik çerçevesinde tartışmayı amaçlamaktadır. Türkiye’de oldukça sık kullanılan “Cumhuriyet seçkinleri” kalıpyargısını kullanarak güçlendirmek, sermaye değerleri dolayısıyla da toplumsal hiyerarşi dönüşürken, değişen iktidar ilişkilerinin yapay bir seçkin-karşıtlığının altına gizlenmesine yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın odak noktasına aktörleri yerleştirmenin metodolojik olduğu kadar politik bir tercih de olduğu söylenebilir.

Bu politik tercihin ikinci bir nedenini ise, her ne adla adlandırılırsa adlandırılırsın, iktidar mücadelesinin aktörü iki hegemonik blok düşünmenin aslında alanda mücadele eden ve alanın az ya da çok dönüşmesine katkıda bulunan birçok eyleycinin görünürlüğünü azaltmasının önüne geçmek oluşturmaktadır. Böyle bir yaklaşım söz konusu iki bloğa dâhil edilen kesimler arasındaki ayrışmayı da keskinleştirmekte ve farklı sentezlerin önünü kesebilmektedir.

İşte tüm bu sebeplerden dolayı bu çalışmada somut bir araştırma nesnesi olarak “AK Parti iktidarı” seçilmiş, analiz ise bir alan olarak ulus-devlet alanı ve bu alanın özgül sermayesi olarak ulusal kimlik kavramları üzerinden gerçekleştirilmiştir.

39 “Nöbetleşe seçkinlik” kavramı İstanbul’a gelen farklı toplumsal kesimlerin yerlerini bir sonra gelenlere bırakana kadar yaşadığı yoksulluk deneyimini konu alan Işık ve Pınarcıoğlu’nun *Nöbetleşe Yoksulluk* adlı çalışmasından esinlenerek kullanılmıştır (Oğuz Işık - M. Melih Pınarcıoğlu, *Nöbetleşe Yoksulluk Gecekkondulaşma ve Kent Yoksulları: Sultanbeyli Örneği*).